

TUNTSAN SUURSAVOTTA

Tuntsan palo johti 1960-luvulla miljoonasavottaan Itä-Lapissa. Noina vuosina Suomen metsissä siirryttiin puun hevospeljetuksista koneiden aikaan.

TEKSTI JA HENKILÖKUVAT KARI LINDHOLM | ARKISTOKUVAT KEMIYHTIÖN
VALOKUVA-ARKISTO | KARTTAPIIRROS AINO SAARIKIVI

Kohta 56 vuoden takaisen suurpalon jäljet näkyvät edelleen Tuntsan maastossa. Suomen puolen paloalueesta metsämaata oli 17 000 hehtaaria.

Palo kesti kuukauden

Satojen vuosien ikäiset luppokuuset ja kuivalatvat hukkuivat liekkimereen Tuntsalla heinäkuussa 1960. Kuukauden kestäneen palon jälkeen 20 000 hehtaarin alueella näkyi vain hiiltyneitä runkoja ja puhki palanutta paljakkaa.

Kesä 1960 oli vuosikymmenen helteisin. Runsasvetiset suopainanteetkin olivat niin kuivia, että niitä pitkin saattoi kävellä nappaskengillä.

Keskikesä oli kauneimmillaan Pohjois-Sallassa, kun ukkonen nousi moukaroimaan rajan tuntumassa seisovaa Puitsitunturia. Osansa sai myös rutikuiva Kuskoiva. Molemmat tunturit syttyivät tuleen lähes yhtä aikaa.

Kuusikoissa tuli eteni päivisin latvapalona, yöksi se taantui maastopaloksi. Myös käpykankaat paloivat tohisten. Ikimäntyjä suojasi tulelta kilpikaarna.

Punakukkoa yritettiin aisoihin satojen samuttajien voimin, mutta työ oli toivotonta tiettömässä erämaassa vailla kunnon sammutuskalustoa ja ruokahuoltoa. Palo sammui lopulta omia aikojaan.

Paloalue jatkui yhtenäisenä itärajan taakse Neuvostoliittoon. Vanhan Sallan puolella Tuntsan erämaata paloi noin 100 000 hehtaaria.

Elokuussa savunhajuinen erämaa kyyhötti suruasussa. Tunturiylängön jylhä metsä oli vaihtunut hiiltyneisiin nokipuihin.

Tuntsan savottaan saapui satoja metsätyömiehiä eri puolilta Suomea. Kova työmies saattoi tehdä talvessa hyvän tilin.

Laajan palon sammutus oli toivoton urakka. Lopulta se sammui itsestään.

Frans Niemelä Sallasta oli vuosina 1963–67 Tuntsan suursavotan ukko-herra.

Nokipuiden kaato ja karsinta nokeennutti myös miehet.

Minä olen Lapin viimeinen ukko-herra”, esittäytyy **Frans Niemelä**, 88, Sallasta.

Ukkoherraksi nimitettiin hakkuu- ja uittokeskittymän ylintä päällikköä. Ukkoherroja oli vain suursavotoilla, pienemmillä oli työnjohtaja.

Metsätyönjohtaja Niemelä sai vuonna 1963 johdettavakseen Kemi Oy:n Tuntsan nokisavotan Pohjois-Sallassa.

”Herrat kuttuivat minut pääpirtin vierashuoneeseen. Säikähin, että nytkö tuli lopputili. Kemi-yhtiön piiripäällikkö **Mauri Melamies** lausui, että mitäpä jos ottaisit ukkoherran homman. Minä siihen, että se kyllä tapahtuu.”

Hyviä tilejä

Vuonna 1960 käynnistynyt savotta oli seurausta edellis-kesänä syttyneestä Tuntsan metsäpalosta. Kemi Oy osti puut pystyyn Metsähallitukselta.

Koska palo oli riehunut etenkin jouto- ja kitumailla, yhtiö sai luvan hakata nokipuiden lisäksi myös palolta säästyneitä tukki-leimikoita.

”Eihän sinne kukaan olisi lähtenyt pelkkiä palopuita korjaamaan. Savotta oli yhtiölle kannattava, mutta myös savottamiehet tekivät hyvän tilin.”

Kevättalvella 1961 savotan vahvuus oli 730 henkilöä, joista emäntiä oli 41. Pääpirtin kirjoilla oli 42 päällikköä. Hevosia oli ajossa 124 ja autoja 24.

Frans Niemelä kertoo, että seitsenvuotisen savotan liikevaihto oli miljoona markkaa päivässä eli 30 miljoonaa markkaa kuukaudessa.

Tuntsa oli Euroopan suurin metsätyökeskittymä, ja Frans Niemelän rooli suomalaisen metsätyön koneellistamisessa oli merkittävä.

Traktorit tulivat metsään

Siinä missä Tuntsan edellinen ukkoherra oli suosinut puun hevoskuljetuksia, Niemelän myötä maataloustraktorit ja kuormajat yleistyivät nopeasti.

Savotta sai runsaasti julkisuutta. Rovaniemellä toimiva Hirvaan metsäkoulu kävi tutustumassa edistyskeskittymän kone-savottaan **Unto Silvennoisen** johdolla. Metsäopetus alkoi suuntautua koneiden käytön opettamiseen.

Talvisavottana alkanut puunkorjuu muuttui ympärivuotiseksi vuonna 1964. Kaikkiaan 220 metsuria katkoi nelimetrisiä rankoja moottorisahoilla. Työtä paiskittiin yötä päivää.

Tuntsalle oli rakennettu 220 kilometrin mittainen metsätieverkosto. Aluksi pöllit lastattiin kuorma-auton nuppeihin käsin,

tukit nosteltiin kyytiin köysillä. Naruskajärven tammelle ajatut kuormat kipattiin veteen erikoisella tavalla.

”Autot ajettiin kallelleen. Sitten laukaistiin kuormaa pitelevät auto-maattikarikat, jol-

loin rungot rymistelivät lavalta.”

Porttikielto trokareille

Niemelä vastasi myös Tuntsan uitosta, johon oli pestattu pari topparoikkaa eli parikymmentä uittomiestä. Pöllit parkattiin savotalla puolipuhutiksi, jotta ne kulluisivat paremmin. Hidas käsinparkkaus vaihtui koneelliseen parkkaukseen.

Lylypuut, joissa oli vähän sydänpuuta, olisivat uponneet ilman kuorintaa. Tukit uitettiin Kemiin kuori päällä. Ylivuotiset kuusirangat pääsivät parkistaan uiton aikana.

Niemelä tunnettiin periaatteen miehenä. Tilit maksettiin reilusti, mutta juokaleilla ja viinatrokareilla ei ollut savotalle mitään asiaa.

”Sanoin työn kysyjille, että jos tuutte humalaan, ei ole vastaan-

ottoa. Siitä huolimatta jouduin antamaan lopputilin muutamille, kun eivät uskoneet.”

Koko ikä metsässä

Vuonna 1927 syntyneen Niemelän tie ukkoherraksi ei auennut sattumalta. Metsätöihin hän päätyi jo nuorena poikana Sallan Niemelän kylässä.

Niemelän isä toimi sallalaisen paliskunnan poroisäntänä ja hakkautti metsää Lapin sodassa poltettujen kylien jälleenrakentamiseen. Nuori Frans työskenteli rakennushirsiä sahaavan kenttäsiirkekin ylösottajana, joka merkitsi puiden mitat muistiin.

Ensimmäiset viralliset tilit hänelle latoi kouraan Metsähallituksen kasööri. Nuorukainen toimi tuolloin leimaajana eli kaadettavien puiden merkitsijänä. Leimaus tehtiin leimakirveellä erikseen pöllin-, propsin-, tukki- ja siemenpuihin ennen savotan aloittamista.

Kokemusta karttui myös laudanluovuttajan työstä Itä-Lapin jälleenrakennuskohteissa sekä Neuvostoliitolle sodassa menetettyjen sallalaisten tilojen korvaamisenetelystä. Tuolloin Niemelä työskenteli Metsähallituksessa metsäharjoittelijana.

”Kuljimme arvioimassa maanlunastuslautakunnan luovuttamia tiloja. Siinä tutkittiin, oliko puustot jyvitetty oikein. Ettei jäisi löysiä.”

Luteita ja torakoita

Arvioimisreissuilla Niemelän työparina saapasteli metsänhoitaja **Lehväslaiho**, viimeisen päälle nuuka helsinkiläismies. Hän kyseli yöpaikoissa tarkkaan, paljonko maksaa vesimotti ja yöspito. Moinen nuukailu tuntui lappilaisista oudolta.

Yksi kortteeri oli porokämpässä Pyhäjärven kylässä. Hirsien välistä pilkisti pihamaa, kun seinäsammalet puuttuivat.

”Kaveri kaivoi repusta pyjaman. Minä arvelin, että tässä kortteerissa ei pyjamaa tarvita. Viluhan siinä tuli, vaikka kami-naa kuinka eltattiin.” ➤

Tukit nosteltiin kuorma-auton kyytiin köysillä.

Paloalue oli Sallan kunnan pohjoisosissa.

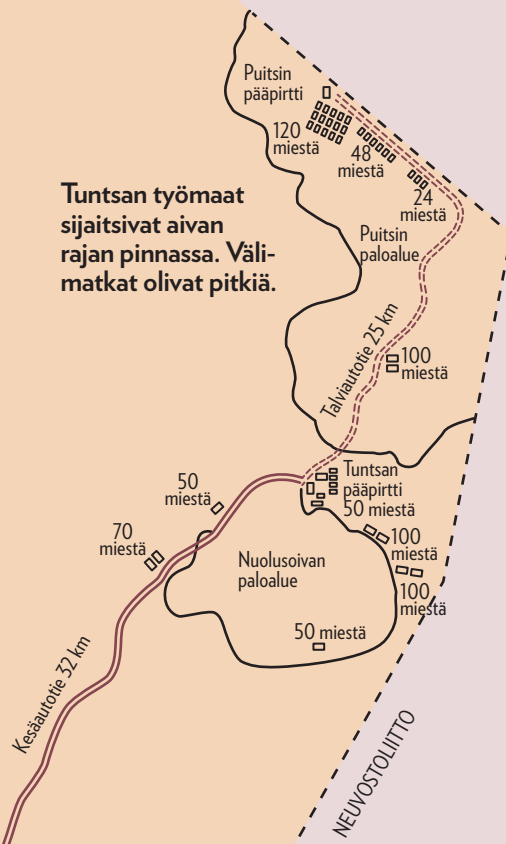
Tuntsa
Salla

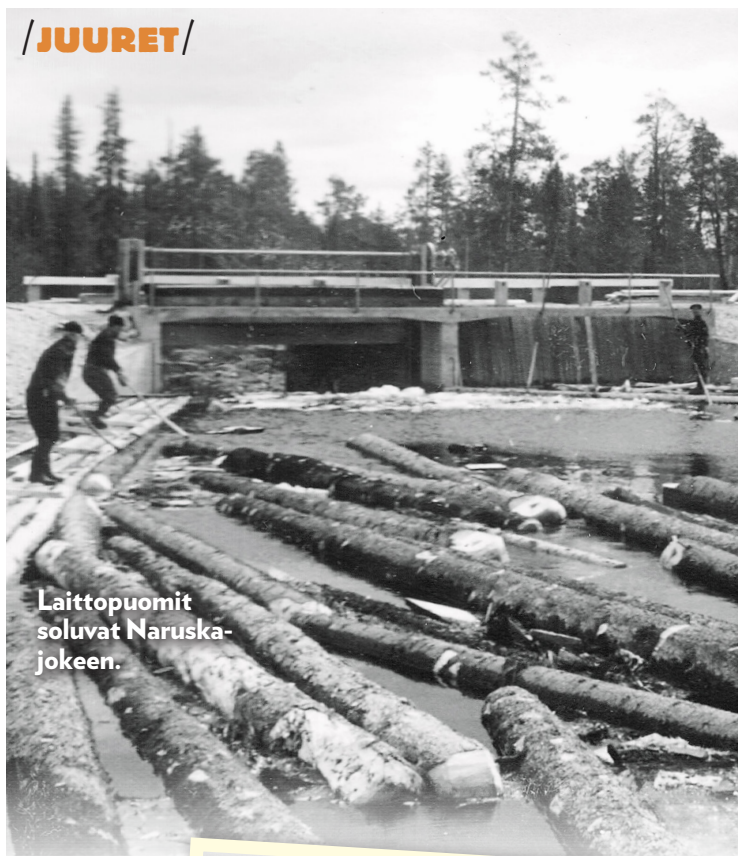
Välivarastosta puut lastattiin autokyytiin. Savotan kokonaiskertymä oli reilu miljoona mottia.

Savotan ensimmäinen ukkoherra Armas Keskinarkaus taakoitti syksyllä 1960 tielinjat Tuntsan erämaahan.

Tuntsan työmaat sijaitsivat aivan rajan pinnassa. Välimatkat olivat pitkiä.

Laittopuomit soluvat Naruskajokeen.

Ruuhkan purku oli työlästä ja vaarallistakin hommaa uittomiehille.

60-luku oli vielä puunuiton aikaa. Nykyään Lapin puut kuljetetaan rekoilla ja junilla.

Javaruksen kylässä arvio-
miesten kortteerina oli kylmil-
lään ollut vanha talo, joka oli
lämmitetty matkamiehille.
”Kun oikaisimme yöpuulle,
huomasimme, että lutikat hyp-
pivät katonrajasta, hyvä etteivät
suuhun pudonneet. Seinähir-
sien välistä vilkkuivat satalu-
kuisten russakoiden sarvet.
Olihan se yöpaikka.”

Sundqvist pestasi
Vuonna 1986 eläkkeelle jäänyt
Niemelä työskenteli lähes koko
metsäuransa Kemi Oy:n palve-
luksessa, jonne hänet pestattiin
jo talvella 1950.

Nuorukainen oli lähettänyt
työnhakukirjeen Kemi Oy:n
metsäosaston johtajalle, met-
säneuvos **Jarl Sundqvistille**.
Pian saapui vastaus, jossa ker-
rottiin, että Niemelä saa pestin
kasööriksi Sallan
metsäkonttorille.

Samalla Niemelä
valmentautui met-
säkoulua varten,
lueskeli vapaa-ajal-
laan Pikku jättiläis-
tä ja osasi puiden
nimet latinaksi.
Hän ei kuitenkaan
ehtinyt metsäkou-
lun penkille, sillä
yhtiö koulutti työ-
hön. ”Kävin ensin metsätalous-
suunnittelijan kurssin ja sitten
kaikki mahdolliset kurssit.”

Usein hän osallistui niihin
mestarihihtäjä, metsätekniikko
Veikko Hakulisen kanssa.

Majurit ja nuffit
Niemelä osallistui kasöörina
myös Kemi Oy:n Tenniön sa-
votalle, jonne oli tuotu töihin
ensimmäisiä Fordson Major- ja
Nuffield-traktoreita eli ”maju-
reita” ja ”nuffeja”.

”Kerran yksi rattorimies oli
jäänyt majurillaan kiinni kan-
non taakse. Kiivas mies antoi
majurille semmoisen selkäsau-
nan, että sen jälkeen varsien
päässä olleet lamputkin osoitti-
vat eri suuntiin.”

Puut kaadettiin talvipakka-
silla. Pölliristikot parkattiin

silloinkin puolipuhutaksi ja tukit
uitettiin kuori päällä.

Tyveys- ja latvapölkkyjä, jotka
eivät mahtuneet tukki- tai pöl-
limittoihin, kutsuttiin jynkyiksi.
Jynkyt – eli ”ylioppilaat” – oli
parkattu kummastakin päästä ja
pantu pohjapinoihin.

”Siellä ne kelluivat muiden
seassa. Kai ne Kemiin kelpasi-
vat, ei niitä takaisinkaan tuotu.”

Tuntsalta Luiron uittoon
Tuntsan savotta päättyi vuonna
1967. Niemelän seuraava työmaa
oli Luiron uiton johtaminen Lo-
kan tekoaltaan alapuolella.

”Kemi-yhtiö, Veitsiluoto, Rau-
ma-Repola ja Metsäliitto ostivat
puuta Luiron alueelta. Herrat
olivat päättäneet, että uitto pi-
tää koneellistaa, sillä se tuli liian
kalliiksi paikallisten tekemänä.”

Niemelä sai käyttöönsä kaksi

Ponsse-metsä-
traktoria.
Iskuryhmä
kampeineen ja
kympeineen
tuotiin Luirolle
Sallasta. Puolet
uiton työvoi-
masta leikattiin
pois, mikä ei
ollut paikallisen
väestön mie-
leen. ”Yksikin

» **Yksikin
tukkilainen
teroitteli
leukuansa ja
tuijotti minua
murhan-
himoisesti.** »

tukkilainen teroitteli leukuansa
ja tuijotti minua murhanhimo-
sesti, mutta siihen se jäi.”

Luiro oli uittajan painajainen:
laiska, vähävetinen ja mutkai-
nen joki, joka ruuhkaantui hel-
posti. Ponsset kahloivat reilun
metrin syvyydessä kummallakin
puolella jokea.

”Kun isot kourakoneet nakke-
livat tukit hiiteen, ruuhkan pur-
ku kesti vain muutaman tunnin.
Miestyönä se saattoi kestää
monta päivää.”

Luiro työmaan aikana Frans
Niemelä totesi Kemi Oy:n piiri-
päällikkö **Erkki Snellmanille**
uiton olevan järjetöntä hommaa,
koska tie kulkee joen vierellä.

Kemijoen vesistön uitto päät-
tyi kesällä 1991, ja sen jälkeen
Lapin puut nousivat kumi-
pyöriille. ●

Jyrkät rinteet vaativat erikoisvarusteita rekiin, ja kuormat piti jättää pieniksi.

Nokisavotan nestorit

Alkuvuosina hevosmiehillä ja hevosilla
oli tärkeä rooli Tuntsan savotassa.

Kun palo syttyi, Lapin sodan päät-
tymisestä oli kulunut vasta 15 vuotta.
Valtionmaiden suuret savotat, Osaran aukeat,
työllistivät. Monet simolaiset olivat painuneet
työn perässä Ruotsiin, mutta suurin muutto-
ryntäys oli vasta edessä.

”Kuulimme, että Tuntsalla on hyviä avohak-
kuuleimikoita, joissa on paljon puuta”, myhäi-
lee **Heino Haapaniemi**, 81, Simosta.

Vuonna 1958 Haapaniemi oli lähtenyt koti-
seutunsa metsistä Porttipahdan allassavotalle
Sodankylään. Lokakuussa 1960 hän siirtyi kol-
meksi talveksi Tuntsan miljoonasavotkaan.

Joka talveksi savottaan

”Joka talveksi piti savotta löytää, elanto oli
siitä kiinni. Tiedettiin, että talvi tulee Tuntsalla
kuukautta ennen kuin Etelä-Lapissa, joten tiliä
ehtii tehdä pidempään”, kertoo toinen Tuntsan
hevosmies, **Eero Haapaniemi**, 86, Simosta.

Simosta Tuntsalle hyökkäsi kaikkiaan 24
savottamiestä sekä kahdeksan hevosta. Ajurin
lisäksi hevoselle piti olla kaksi sahamiestä.
Miehet matkustivat linja-autolla, hevoset kul-
jetettiin kuormureilla.

Ensimmäisenä savottatalvena 1960–61
Tuntsalla oli 240 hevosta ja miehiä enimmil-
lään noin tuhat. Meininki oli sen mukaista.

”Kerran menin pääpirtin konttorille Tuntsa-
haaraan soittamaan puhelun. Eihän siellä mei-
nannut kuulla mitään, kun ukkoa lappoi sisään
ja ulos. Työnjohtaja sanoi, että mene tuonne
pöydän alle puhumaan”, muistaa simolainen
Taneli Kemppainen, 82.

Käristystä ja Vaasan Voimaa

”Hevosille appeen tekoon ja äkkiä nuk-
kumaan. Aamulla käristystä, sitten saha-
miesten kanssa leimikolle. Illalla odotti
emäntien tekemä ruoka ja kuuma sauna”,
Heino Haapaniemi kuvailee kuusipäiväisiä
työviikkoja. Sunnuntait yleensä levättiin.

Peuratunturin kuuset olivat nokisia, ja
pian olivat miehetkin. ”Moottorisahan terä-
ketjut sylkivät tulta”, muistelee Kemppainen.

Hevoset söivät heinien lisäksi Veto-Hepoa
ja Vaasan Voimaa, melassia, kauraa ja ruista.
Tuntsan Papuhaarassa oli maailman paras
juomavesi.

”Yksi hakkuumies meni hakemaan hevosille
vettä. Hän päätti astua matalalta näyttänee-
seen puroon mutta lumsahtikin siihen tuppi-
vyötä myöten. Vesi oli todella kirkasta.”

Hevosmiesten kortteerina oli asuntovaunu.
Hevoset asuivat purojen varsiin pystytetyissä
elementtitalleissa. Suurin osa savottamiehistä
majoittui Kemiyhtiön 48 hengen viipalepara-
keissa, joita oli tuotu Tuntsalle toistakymmentä.

Tervolan mallia oleviin savottarekiin kuormat-
tiin tavallisesti kymmenkunta 16-jalkaista tukkia.
Jyrkässä maastossa ei sen suurempia kuormia
voinut ajaa. Tukkien siirtomatkat välilanssiin
vaihtelivat puolesta kilometristä kilometriin.

Pelottavat rinteet

”Rinteessä ajamisessa oli harjoittelemista. Ta-
kareen jalaksiin piti sitoa köydestä vaulut, jotka
vahvistettiin surrilangalla, ettei vauhti kiihtyisi
liikaa alamäissä. Lumet piti luoda rinteistä,
jotta saatiin pitoa. Kivikkorinteet olivat pelot-
tavia”, Kemppainen kertoo. ➤

Heino Haapa-
niemi (ylh.), Eero
Haapaniemi
(oik.) ja Taneli
Kemppainen
lähtivät Simosta
Tuntsalle, jossa oli tiedos-
sa tuottoisat talvisavotat
hevosmiehille.

Kahden hevosen talleja Papuhaarassa. Miehet yöpyivät asuntovaunuissa ja viipaleparakeissa.

Kuorma-autoon lastattu kuorma purkautui, kun karikat laukaistiin.

Pinotavara kuorittiin koneella uittoa varten.

Tyvien suunnalla ei ollut väliä metsässä. Puut nosteltiin rekeen niin päin kuin ne oli lumeen kaadettu. Välilanssilla hevosmiehen työnä oli purkaa etutyviset ja takatyviset tukit omiin pinoihinsa.

Tunturissa sää vaihteli nopeasti. Talven kovin pakkahanen, 52 astetta, oli mitattu Tuntsan rajavartiolla. Vaunujen vuolukivikamiinat hehkui- vat, polttopuuta kului reippaasti.

”Kyllä se siitä lauhtuu, eräs mies arveli, kat- seli taivaalle ja nuuski ilmaa kämpän pihalla.”

Etelämpää tulleet hevosmiehet totesivat, että ukko on tullut hulluksi. Mutta aamulla vesi jo tippasi räys- täältä.

”Lauha ilma tuli tietenkin pohjois- tuulen matkassa Jäämereltä. Eihän me sitä tajuttu.”

Savotalla riitti viinatrokareita, mutta simolaiset olivat varustautuneet omin eväin. ”Olimme ryyppymiehiä, mutta emme juoppoja”, Eero Haapaniemi sanoo.

Sahurilla paita märkänä

Tuntsalla ei enää sahattu pokasahoilla. En- simmäiset moottorisahat oli otettu käyttöön Lapissa 1950-luvun puolivälissä.

Velaksi ostetut Sarvi-Stihlit painoivat 17–18 kiloa. Niitä piti kiskoa pulkassa. Savotalla käytettiin myös Bebo-, Jobu- ja McCul- loch-merkkisiä sahoja. Tuntsan pakkasissa niitä rassattiin käyntikuntoon tervastulilla.

”Niin hevosmiehillä kuin sahureillakin oli pai- ta märkänä. Tukkia syntyi: kahden sahamiehen päivätavoite oli 150 kappaletta päivässä.”

Huono savottamies ei selviytynyt edes kämpän ruokaporukan maksuista. Silloin hä- nen ruokaosuutensa maksoivat porukan muut jäsenet.

Hevosmiesten talvisavotat loppuivat Tunt- salla, kun maataloustraktorit veivät hevosten työt metsäpään kuljetuksissa.

”Puuta alettiin hakata ja kuljettaa kesälläkin. Pian myös lastauksessa käytettiin traktoreiden ja hydraulisten kuormainten apua”, ukkoherra Frans Niemelä kuvailee.

»Etelämpää tulleet hevosmiehet totesivat, että ukko on tullut hulluksi.»

Viimeinen suursavotta

Savotan jälkeen Tuntsal- la aloitettiin massiivinen maankäsittely. Valtaosa paloalueesta kylvettiin männylle 1960-luvun lopulla. 300 metrin kor- keudella merenpinnasta ei uudistaminen aina

onnistunut. Esimerkiksi kauttaaltaan palanut Kuskoiva on edelleen puuton.

Viimeiset täydennysistutukset tehtiin 1980-luvun puolivälissä.

”Parhaiten uudistuneilla kohteilla rajavyö- hykkeen tuntumassa Metsähallitus on tehnyt jo ensiharvennuksia”, Frans Niemelä kertoo.

Lapissa vuonna 1870 alkanut hevossavo- toiden aika päättyi Tuntsalle. Sen jälkeen savottahevosia ja hevosmiehiä ei juuri tarvittu metsätoissa.

”Mekin talutimme hevoset lahtiautoon pian Tuntsan savotan jälkeen”, Simon hevosmiehet kertovat. ●